

**НОГИРОНЛИГИ БЎЛГАН ШАХСЛАР МЕҲНАТИНИ
ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ҚОНУНЧИЛИК АСОСЛАРИ
ВА УЛАРНИНГ ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ**

Исмаилов Бекжон Салихович,

Ўзбекистон миллий университети Ҳуқуқий фанлар кафедраси катта ўқитувчиси,
Юридик фанлар бўйича фалсафа фанлари доктори (PhD)

E-mail: bekjon.4@mail.ru

Аннотация: қонунчиликда, ногиронлиги бўлган шахслар меҳнат ҳуқуқини таъминлаш бўйича, бир қатор имтиёзлар белгиланган бўлиб, бу имтиёзлар ногиронлиги бўлган шахслар меҳнат фаолиятларини бир қадар енгиллаштиришига хизмат қилади. Меҳнат қонунчилигида белгилаб қўйилган имтиёзлар ногиронлиги бўлган шахсларнинг инклюзив меҳнат шарт шароитларига эга бўлишларини кафолатлайди. Тезисда, ногиронлиги бўлган шахсларнинг меҳнат қонунчилигида белгиланган имтиёзлари атрофлича таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: ногиронлиги бўлган шахслар, меҳнат ҳуқуқи, ҳуқуқий кафолатлар, имтиёзлар, жамият, ижтимоий ҳуқуқ.

Жамиятда, фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлик даражаси ошиб борар экан, ногиронлиги бўлган шахсларга нисбатан бўлган ёндашувлар ҳам сезиларли тарзда ижобий томонга ўзгариб бормоқда. Маълумки, жамиятнинг ногиронлиги бўлган шахсларга нисбатан муносабатининг ижобий томонга ўзгариб бориши бу тоифа шахсларнинг таълим олиш ҳуқуқи, меҳнат қилиш ҳуқуқларининг амалиётда қўлланилиш имкониятларини кенгайтиради. Меҳнат қилиш ҳуқуқи субъектив ижтимоий ҳуқуқ сифатида ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳам энг муҳим ҳуқуқларидан бири сифатида баҳоланади. Шу маънода, меҳнат қилиш ҳуқуқи конституциямизнинг 42-

моддасида ҳам бевосита ўз аксини топган. Унга кўра, Ҳар ким муносиб меҳнат қилиш, касб ва фаолият турини эркин танлаш, хавфсизлик ва гигиена талабларига жавоб берадиган қулай меҳнат шароитларида ишлаш, меҳнати учун ҳеч қандай камситишларсиз ҳамда меҳнатга ҳақ тўлашнинг белгиланган энг кам миқдоридан кам бўлмаган тарзда адолатли ҳақ олиш, шунингдек ишсизликдан қонунда белгиланган тартибда ҳимояланиш ҳуқуқига эга [1].

Шу маънода, ногиронлиги бўлган шахсларнинг иш билан таъминланиши давлат томонидан кафолатланади. Бу каби кафолатлар ногиронлиги бўлган шахслар меҳнат шартномасини тузиш жараёнларида ҳам ўз ифодасини топади. Мисол учун Ўзбекистон Республикаси меҳнат кодексининг 425-моддасида бу борада шундай дейилади: Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси 425-моддасига асосан, ногиронлиги бўлган шахс билан меҳнат шартномаси тузмасликка, иш берувчининг ташаббуси билан уни бекор қилишга йўл қўйилмайди. Тиббий-ижтимоий эксперт комиссиясининг (ТИЕК) хулосасига кўра ногиронлиги бўлган шахс соғлиғи касб вазифаларини бажаришга тўсқинлик қилса ёхуд ўзининг ёки бошқалар ҳаёти ёки соғлиғига, меҳнат хавфсизлигига таҳдид солса ишга қабул қилишни рад этиш ёки меҳнат шартномасини бекор қилиш мумкин [2].

Масалан, ТИЕК хулосасида, ишга кириш истагида бўлган номзод соғлиғи ҳолатига кўра «ўқитувчи» лавозимида ишлаши мумкин эмаслиги кўрсатилган бўлса, бундай ҳолатда иш берувчи номзодни шу лавозимга ишга қабул қилишни рад этишга ҳақлидир.

Ногиронлиги бўлган шахс одатдаги меҳнат шароитларига эга ташкилотларда, ногиронлиги бўлган шахсларнинг меҳнатидан фойдаланувчи

ихтисослаштирилган корхоналарда, цехларда ва участкаларда ишлашга, шунингдек қонунчиликда тақиқланмаган якка тартибдаги меҳнат фаолиятини ёки бошқа фаолиятни амалга оширишга ҳақли.

Меҳнат муносабатларининг барча шаклларига нисбатан, шу жумладан ишга қабул қилиш шартларига, ишга ёллашга, меҳнат фаолиятини амалга оширишга, ишни сақлаб қолишга, хизматда (ишда) лавозим бўйича кўтарилишга, шунингдек хавфсиз меҳнат шароитлари таъминланишига нисбатан ногиронлик белгисига кўра камситиш тақиқланади [3].

Ногиронлиги бўлган шахснинг меҳнат тўғрисидаги қонунчиликда назарда тутилган вақтинча меҳнатга қобилиятсизлиги ва таътиллarda бўлиши даврида иш берувчининг ташаббуси билан меҳнат шартномасини бекор қилишга йўл қўйилмайди, бундан ташкилот тўлиқ тугатилган ҳоллар мустасно.

Ногиронлиги бўлган шахсларни тунги вақтда ишга, шунингдек ишдан ташқари вақтдаги ишларга ва дам олиш кунлари ишга жалб этишга йўл қўйилмайди, бундан қонунчиликда назарда тутилган ҳоллар мустасно.

I ва II гуруҳ ногиронлиги бўлган ишловчи шахсларга нисбатан меҳнатга ҳақ тўлаш миқдори камайтирилмаган ҳолда қисқартирилган иш вақти давомийлиги белгиланади ва меҳнат тўғрисидаги қонунчиликка мувофиқ ҳар йилги асосий узайтирилган таътил берилади.

Давлат ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштириш ва уларнинг бандлигини таъминлаш, шунингдек меҳнат бозорида уларнинг рақобатбардошлилигини ошириш мақсадида:

- ногиронлиги бўлган шахсларни касбий реабилитация қилишни амалга оширади, уларни меҳнатда кузатиб боради, шунингдек ногиронлиги бўлган шахсларнинг мос келадиган ишга киришини, сақлаб қолинишини ва хизматда (ишда) лавозим бўйича кўтарилишини таъминлайди;
- ташкилий-ҳуқуқий шаклидан қатъи назар, аҳоли бандлиги тўғрисидаги қонунчиликда назарда тутилган тартибда ташкилотларда ногиронлиги бўлган шахсларни ишга қабул қилиш учун иш ўринларининг энг кам сонини белгилайди;
- ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштириш учун мос келадиган касблар бўйича иш ўринларини захира қилинишини таъминлайди;
- ташкилий-ҳуқуқий шаклидан қатъи назар, ташкилотларни ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштиришга рағбатлантиради, шунингдек ихтисослаштирилган иш ўринлари ташкил этилишини таъминлайди;
- ногиронлиги бўлган шахсларнинг тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши учун зарур шарт-шароитлар яратилишини таъминлайди;
- ихтисослаштирилган корхоналарни давлат томонидан қўллаб-қувватлайди;
- ногиронлиги бўлган шахсларни янги касбларга ўқитиш ўқув дастурлари ташкил этилиши ва такомиллаштирилишини таъминлайди;
- ногиронлиги бўлган шахсларнинг давлат секторига ишга жойлаштирилишини ва бандлиги рағбатлантирилиши ҳамда ривожлантирилишини таъминлайди;

- ногиронлиги бўлган шахсларнинг меҳнатидан, шу жумладан уларнинг касаначилигидан фойдаланувчи ташкилотларни давлат томонидан қўллаб-қувватлайди.

Ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштириш маҳаллий меҳнат органлари томонидан таъминланади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан ходимларининг сони йигирма нафардан ортиқ бўлган ташкилотларда ходимлар умумий сонининг камида уч фоизи миқдорида ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштириш учун иш ўринларининг энг кам сони белгиланади.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг меҳнатидан фойдаланиш учун ногиронлиги бўлган шахсларнинг эҳтиёжларини ҳамда маҳаллий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда ихтисослаштирилган корхоналар ва иш ўринлари ташкил этилади. Кўриш бўйича ногиронлиги бўлган шахслар шарт-шароитлари ўз имкониятларига мувофиқ бўлган ишлаб чиқаришда иштирок этиш учун устувор ҳуқуққа эга бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ишга жойлашиши уларнинг ҳаёт фаровонлигини яхшиланишига имконият яратади. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг меҳнат қилиш ҳуқуқларини таъминлаш давлат органлари, жумладан, камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги, бандликка кўмаклашиш марказларининг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади.

ИҚТИБОСЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Расмий нашр. – Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёти, 2023. 42-модда.
2. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси: 2022 йил 28 октябрь / Ўзбекистон Республикаси. – Тошкент: Адлия вазирлиги, 2022. – 425-модда.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни. 15.10.2020 й. 7-модда // Ўзбекистон Республикаси қонунлари тўплами. – Тошкент, 2020.